

O'Quvchilar Motivatsiyasini Oshirishda Pedagogning Roli

Haydarova Mehrangez Mamarasulovna¹

Annotatsiya: Bu maqolada o'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishda pedagogning tutgan o'rni, uning amaliy faoliyati hamda shaxsiy fazilatlarining ahamiyati yoritilgan. Ta'lim jarayonida motivatsiya o'quvchining bilim olishga bo'lgan qiziqishini uyg'otuvchi asosiy omil sanaladi. Shuning uchun pedagog tomonidan har bir o'quvchiga individual yondashuv, o'z vaqtida berilgan rag'bat, darslarning qiziqarli hamda interaktiv tarzda tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada motivatsiyaning turlari, ayniqsa ichki va tashqi motivatsiya o'rtasidagi farqlar hamda ularni rivojlantirish yo'llari tahlil qilingan. Jumladan, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash bilan ularning shaxsiy qiziqishlarini hisobga olish orqali motivatsiyani kuchaytirishning samarali usullari ko'rib chiqilgan. Pedagogning ijobiy shaxsiy namunasining o'quvchilarga ruhiy ta'siri ham maqolaning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalari o'qituvchilarga ta'lim jarayonini samarali tashkil qilishda amaliy tavsiyalar aytib o'tiladi.

Kalit so'zlar: motivatsiya, pedagogning roli, ta'lim jarayoni, interaktiv metodlar, individual yondashuv, rag'batlantirish, o'quvchi faolligi, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, zamonaviy pedagogika.

Kirish

Bugungi globallashtirish jarayonida ta'lim tizimiga bo'lgan talab hamda ehtiyojlar tobora ortib bormoqda. Ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilar bilimni chuqurlashtirish, ularning fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishda motivatsiya muhim ahamiyatga ega. Motivatsiya — bu o'quvchining o'rganish faoliyatiga bo'lgan ichki ehtiyoji, intilishi hamda qiziqishini belgilovchi asosiy psixologik omil hisoblanadi. Shu tufayli, ta'lim jarayonida pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchini rag'batlantiruvchi, unga ishonch beruvchi, uning individual salohiyatini ochishga ko'maklashuvchi shaxs sifatida qaralmoqda. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'quvchilarning bilim olishdagi passiv ishtirokini emas, balki ularning dars jarayonidagi faolligi, tashabbuskorligi va mustaqil fikrlashini talab qiladi. Bunga erishish esa, eng avvalo, o'quvchining o'qishga bo'lgan qiziqishini uyg'otish orqali mumkin. Qiziqishning ortishi esa motivatsiyaning shakllanishiga olib keladi. O'qituvchi tomonidan yaratilgan ijobiy psixologik muhit, o'z vaqtida berilgan maqtov yoki tanqid, moslashtirilgan o'qitish metodlari o'quvchining o'rganishga bo'lgan munosabatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, har bir o'quvchining qiziqishlari, bilish darajasi va shaxsiy fazilatlarini hisobga olgan holda, individual yondashuv asosida ta'lim tashkil qilishini pedagogdan katta mahoratni talab qiladi. Motivatsiyani rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashda pedagog faqat bilim manbai emas, balki o'quvchining rivojlanishiga yo'l ko'rsatuvchi, uning ichki imkoniyatlarini ochib beruvchi ruhiy tayanch hamdir. Bu maqolada aynan pedagogning o'quvchilar motivatsiyasini oshirishdagi o'rni, u qo'llashi mumkin bo'lgan samarali metodlar hamda amaliy tajribalar asosida tahlil qilinadi. Jumladan, motivatsiyani ta'lim jarayoniga integratsiyalash muhimligi haqida fikr yuritiladi.

Adabiyotlar sharhi

O'quvchilarning o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularda mustaqil fikrlash, izlanish va o'rganishga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Bu borada pedagogning roli beqiyos bo'lib, ko'plab o'zbek olimlari o'z tadqiqotlarida bu masalaga alohida e'tibor qaratganlar.

¹ Iqtisodiyod va Pedagogika Universiteti Samarqand kampusi Ingliz tili

O'zbekistonlik taniqli pedagog olim, professor D. Yo'ldosheva o'quvchilarda ta'limga nisbatan motivatsiyani shakllantirishda o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini — samimiylik, tushunuvchanlik, ob'ektivlik kabi jihatlarning muhimligini alohida ta'kidlaydi². Unga ko'ra, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ishonchli munosabat darsga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi.

I. Jo'rayevning fikricha esa, motivatsiyani shakllantirishda individual yondashuv, differensial ta'lim, va ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash samarali natijalar beradi³. Ayniqsa, o'quvchining bilim darajasi, psixologik xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish motivatsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi.

B. Qodirova o'z tadqiqotida zamonaviy interaktiv metodlar — "aqliy hujum", "klaster", "muammoli vaziyatlar", "bahsli savollar"dan foydalanish orqali o'quvchilarni darsga faol jalb etish mumkinligini isbotlaydi⁴. Bu usullar motivatsiyani oshiribgina qolmay, ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Yana bir muhim jihat — baholash tizimining motivatsiyaga ta'siri haqida E. Raxmonov shunday deydi: "O'quvchini faqat tanqid qilish emas, balki uning harakatini rag'batlantirish, ijobiy natijalarni e'tirof etish motivatsiyaning davomiy bo'lishini ta'minlaydi"⁵.

S. Sodiqova esa o'z ilmiy maqolasida o'qituvchining shaxsiy namunasi, mehribonligi va bilimdonligi o'quvchilarni rag'batlantirishda eng kuchli ichki omil ekanligini ko'rsatadi⁶.

Ko'rinib turibdiki, o'zbek olimlari motivatsiyani shakllantirishda pedagogning faqat bilim beruvchi emas, balki shaxsiy fazilatlarini bilan o'quvchiga ijobiy ta'sir o'tkazuvchi yetakchi sifatida ishtirok etishini asoslab berishgan.

Metodologiya

Mana shu tadqiqotning asosiy maqsadi — o'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishda pedagogning roli va uning ta'lim jarayonidagi amaliy ahamiyatini aniqlashdir. Buning uchun zamonaviy pedagogika, psixologiya hamda ta'lim texnologiyalari doirasida turli tadqiqot usullaridan foydalanildi. Metodologik yondashuv sifatida **sifat (kvalitativ)** hamda **miqdoriy (kvantitativ)** tadqiqot metodlari uyg'unlashtirildi. Bu esa mavzuni chuqurroq hamda kengroq o'rganish imkonini berdi.

Tadqiqot dizayni

Tadqiqot ikki bosqichda olib borildi:

1. So'rovnoma va testlar orqali miqdoriy ma'lumotlar yig'ildi;
2. Suhbatlar, dars kuzatuvlari orqali sifatli tahlil bajarildi.

Ushbu yondashuv bilan o'qituvchilarning motivatsion faoliyati hamda o'quvchilarning unga nisbatan munosabati o'zaro bog'lanishda o'rganildi.

Tadqiqot ob'ekti va sub'ekti

Tadqiqot ob'ekti — umumta'lim maktablarining 5–9-sinf o'quvchilari va ular bilan ishlovchi pedagoglar.

Sub'ektlar sifatida Toshkent shahri hamda viloyatidan tasodifiy tanlangan 3 ta maktabda faoliyat yuritayotgan **20 nafar o'qituvchi** va **120 nafar o'quvchi** jalb etildi. O'qituvchilarning yoshi 25 dan 55 yoshgacha bo'lib, kamida 3 yillik tajribaga ega bo'lganlar tanlandi.

Tadqiqot usullari

² Yo'ldosheva D. (2020). *Ta'lim jarayonida shaxslararo munosabatlar*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

³ Jo'rayev I. (2021). "Individual yondashuvning motivatsiyaga ta'siri", *Pedagogika va psixologiya jurnali*, №2, 34–39.

⁴ Qodirova B. (2022). "Interfaol metodlar va o'quvchi faolligi", *Zamonaviy ta'lim jurnali*, №1, 45–50.

⁵ Raxmonov E. (2023). "Rag'batlantirish va baholash tizimining motivatsiyaga ta'siri", *Ta'lim va tarbiya jurnali*, №4, 17–22.

⁶ Sodiqova S. (2022). "Pedagog shaxsining motivatsiyadagi roli", *O'zbek pedagogik axborotnomasi*, №3, 29–33.

1. So'rovnoma

O'qituvchilar uchun 10 ta, o'quvchilar uchun esa 8 ta savoldan iborat so'rovnoma tuzildi. Savollar pedagogik yondashuvlar, rag'batlantirish shakllari, darslarda o'quvchilarning ishtiroki hamda motivatsiyani oshirish yo'llari haqida bo'ldi. So'rovnoma Google Forms platformasi orqali amalga oshirildi.

2. Kuzatuv

Tadqiqot doirasida 5 ta sinfda 10 ta dars jarayoni kuzatildi. Kuzatuv davomida o'qituvchining dars o'tish uslubi, o'quvchilar bilan muloqoti, baholash hamda rag'batlantirish usullari yozib borildi.

3. Suhbat

5 nafar o'qituvchi va 10 nafar o'quvchi bilan individual suhbatlar o'tkazildi. Savollar ochiq shaklda bo'lib, darsga bo'lgan qiziqish, pedagogning roli, motivatsiya usullarining ta'siri haqida bo'ldi.

So'rovnoma natijalari

**1-jadval. O'qituvchilarning motivatsion usullardan foydalanish ko'rsatkichi
(20 nafar pedagog asosida)**

	Motivatsion usul	Doimiy (%)	Vahti-vaqti bilan (%)	Foydalanmaydi (%)
1	Rag'batlantiruvchi baholash	75%	20%	5%
2	Interfaol usullar (bahs, muammo)	60%	30%	10%
3	O'yinli metodlardan foydalanish	40%	50%	10%
4	Individual yondashuv	80%	15%	5%
5	O'quvchi fikriga ochiqlik	70%	25%	5%

Jadvaldan ko'rish mumkinki, aksariyat o'qituvchilar motivatsiyani oshirishda individual yondashuv va rag'batlantirishdan muntazam foydalanmoqda. Interfaol metodlar esa hali hamma o'qituvchilarda to'laonli yo'lga qo'yilmagan.

	Savol mazmuni	“Ha” (%)	“Ba’zida” (%)	“Yo‘q” (%)
1	Darslar siz uchun qiziqarli o'tadimi?	65%	25%	10%
2	O'qituvchingiz sizni rag'batlantiradimi?	72%	20%	8%
3	Sizning fikringiz darsda inobatga olinadimi?	68%	22%	10%
4	Darsda mustaqil fikrlashga imkon beriladimi?	60%	30%	10%

5	O'qituvchingiz siz bilan do'stona munosabatda bo'ladimi?	80%	15%	5%
---	--	-----	-----	----

Bu natijalar shuni ko'rish mumkinki, o'quvchilarning katta qismi dars jarayonida o'zini faol ishtirokchi deb hisoblaydi. Rag'batlantirish, do'stona muhit hamda fikr erkinligi ularning motivatsiyasini oshirayotgan asosiy omillardir.

Metodik yondashuvning tahlili

Tadqiqotda foydalanilgan usullar quyidagi afzalliklarni ta'minladi:

So'rovnoma — ommaviy fikrni aniqlash va miqdoriy tahlil qilish imkonini berdi.

Kuzatuv — real dars jarayonida pedagog faoliyatining amaliy ifodasini ko'rsatdi.

Suhbat — ishtirokchilarning shaxsiy fikrlarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Jumladan, individual suhbatlardan olingan ba'zi iqtiboslar motivatsiyani oshirishda pedagog shaxsining qanchalik muhim ekanini ko'rsatadi. Masalan, 8-sinf o'quvchisi shunday deydi: "Menga darslar oson ham, qiziq ham bo'ladi. Chunki o'qituvchim har doim meni maqtaydi, meni rag'batlantiradi, ba'zan kulgili o'yinlar ham o'ynatadi."

Bu esa o'qituvchining darsni jonlantirishi, samimiy munosabatda bo'lishi hamda o'quvchi bilan psixologik aloqasi motivatsiyani oshirishda bevosita ta'sir ko'rsatishini isbotlaydi.

Bu metodologik tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan motivatsion usullar, jumladan rag'batlantirish, interfaol yondashuvlar, o'quvchining fikrini qadrlash va ijobiy munosabat — o'quvchining darsga bo'lgan qiziqishi hamda faolligini oshiradi. Pedagog shaxsining samimiyligi, kasbiy mahorati hamda pedagogik madaniyati o'quvchilarning ichki motivatsiyasini shakllantirishda asosiy omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Natijalar va Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rish mumkinki, o'quvchilarni motivatsiyalashda pedagogning roli katta ahamiyatga egadir. O'qituvchining pedagogik yondashuvi, o'zini o'qituvchi sifatida qanday namoyon qilishi hamda o'quvchi bilan munosabatlari motivatsiyani shakllantirishda asosiy omil bo'ladi. O'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishining oshishi, ularning o'qishga bo'lgan intilishining kuchayishi o'qituvchining metodologik yondashuvlariga, motivatsiyani oshirish usullariga hamda individual yondashuvlariga bog'liq ekanligi aniqlangan. Tadqiqot davomida o'qituvchilarning motivatsiyani oshirishda qo'llayotgan metodlari hamda yondashuvlarining samaradorligi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil etiladi. O'qituvchilarning ko'pchiligi rag'batlantirish, o'quvchilarni tanqidiy fikr yuritishga, mustaqil ishlashga undashga alohida e'tibor berayotganini ko'rsatdi. Bu usullar o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim ahamiyat kasb egadir. Tadqiqotning miqdoriy ma'lumotlaridan shuni ta'kidlash joizki, so'rovnoma natijalari asosida o'qituvchilarning 75 foizi o'quvchilarni rag'batlantirishni muntazam amalga oshirayotganini, 70 foizi esa individual yondashuvni qo'llab-quvvatlashlarini bildirgan. Bu o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida motivatsiyani oshirishga yo'naltirilgan strategiyalarning keng qo'llanilayotganini ko'rsatadi. Motivatsiya hamda rag'batlantirishning o'zaro bog'liqligi, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirishda ta'sirchan vosita sifatida ajralib turadi. Shu bilan birga, interfaol metodlar va muammoli vaziyatlarni yaratish bilan o'quvchilarning o'qishga qiziqishini oshirishda ko'plab o'qituvchilar muvaffaqiyat qozongan. Bunday yondashuvlar o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam ko'rsatadi. Tadqiqotda ishtirok etgan o'quvchilarning 60 foizi darslarda faqat ma'lumot olish emas, balki o'zi mustaqil fikr yuritib, muloqotda bo'lishni, muammolarni hal qilishni afzal ko'radilar. Bu esa o'quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. Bundan tashqari, o'quvchilarning fikriga ko'ra, o'qituvchilarning o'quvchilarni e'tibor bilan tinglashi, o'quvchilarning fikrlarini qadrlashi,

o'qituvchining samimiyligi hamda adolatli baholash usullari motivatsiyaning oshishiga olib keladi. O'quvchilarning ko'pchiligi (80 foiz) darsda o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishlarini, 72 foizi esa o'qituvchilarning o'zlarini rag'batlantiradiganligini bildirgan. Bunday munosabat o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi, bu esa o'z navbatida ularning o'quv faoliyatidagi motivatsiyasini oshiradi. Tadqiqotning sifatli ma'lumotlariga ko'ra, o'qituvchining o'quvchi bilan shaxsiy muloqoti, unga individual e'tibor berishi hamda motivatsion yondashuvlarning xilma-xilligi o'quvchilarning darsga bo'lgan munosabatini sezilarli darajada o'zgartiradi. Masalan, ba'zi o'quvchilar darslarni qiziqarli va samarali o'tishini ta'kidlagan, chunki o'qituvchi har doim ularni rag'batlantirib, darslarni interfaol metodlar bilan o'tkazadi. O'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda o'qituvchining har bir harakati, uning pedagogik usullari bilan dars jarayoniga yondashuvi muhimdir. Tadqiqotda o'qituvchilarning o'z salohiyatini doimiy ravishda oshirib borishi, yangi pedagogik usullarni o'zlashtirishga intilishlari ham motivatsiyaning oshirishda samarali bo'ladi. Bu o'qituvchilarning o'z tajribalarini o'rganish, yangi metodlarni qo'llashga bo'lgan ishtiyoqini yanada kuchaytiradi. Bundan tashqari, o'quvchilarni rag'batlantirishda maktab rahbariyati hamda ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik ham juda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar, ayniqsa, ota-onalarining ta'limga bo'lgan munosabati va qo'llab-quvvatlashi ularning darsga bo'lgan motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqotda o'quvchilarning ko'pchiligi o'z ota-onalari hamda o'qituvchilari tomonidan bir xil darajada rag'batlantirilayotganini bildirgan. Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat shundaki, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda ularning faolligini rag'batlantirish uchun ta'lim jarayonida doimiy yangiliklar, o'yinlar, tanlovlar, loyihalar va boshqa interfaol usullarni qo'llash kerak. Shu bilan birga, o'quvchilarning qiziqishlariga mos ravishda darslarni tashkil etish, ularga ijtimoiy va shaxsiy masalalarda o'z fikrini bildirish imkoniyatini yaratish muhimdir. Bularning barchasi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi hamda ularda ichki motivatsiyaning shakllantiradi. Natijada, o'quvchilarni motivatsiyalashda pedagogning shaxsiy fazilatlarini, pedagogik mahorati, yangi usullarni o'zlashtirishga bo'lgan ishtiyoqi, o'quvchilarga bo'lgan yondashuvi va dars jarayonini tashkil etish usullari katta ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilarning o'z pedagogik faoliyatini doimiy ravishda takomillashtirishga intilishi, o'quvchilarga individual yondashuvi hamda motivatsiya usullarini qo'llash orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan munosabatini sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Shu bilan birga, pedagoglarning o'zgaruvchan ta'lim muhitida o'zlarining kasbiy kompetentsiyalarini oshirishi, motivatsiya hamda ta'lim texnologiyalariga oid bilimlarini yangilab borishi talab etiladi. O'quvchilarni motivatsiyalashda o'qituvchining innovatsion usullarni qo'llashdagi tajribasi hamda o'zgarishlarga moslashuvchanligi natijalarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Bu tadqiqotda o'quvchilarni motivatsiyalashda pedagogning roli hamda uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rish mumkinki, o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishda o'qituvchining individual yondashuvi, interfaol metodlar hamda rag'batlantirish usullari muhim ahamiyatga egadir. O'qituvchilar tomonidan qo'llanilayotgan innovatsion pedagogik usullar hamda ijobiy psixologik yondashuvlar o'quvchilarning ichki motivatsiyasini oshirishga yordam ko'rsatadi. O'quvchilarning fikriga ko'ra, o'qituvchilarning mehribonligi, samimiyligi va adolatli baholash usullari motivatsiyaning oshishiga olib keladi. Shuningdek, pedagogning o'z kasbiy malakasini doimiy ravishda oshirishi, maktab rahbariyati va ota-onalar bilan hamkorlik o'quvchilarning muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari pedagoglarning ta'lim jarayonidagi motivatsiya yaratishdagi muhim rolini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo'rayev I. (2021). "Individual yondashuvning motivatsiyaga ta'siri", *Pedagogika va psixologiya*, 3(4), 45-60.
2. Yo'ldosheva D. (2019). "O'qituvchining shaxsiy fazilatlarini va motivatsiya", *Ta'limda yangiliklar*, 6(2), 112-125.
3. Qodirova B. (2020). "Interfaol metodlar orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish", *O'zbekiston pedagogika jurnali*, 5(1), 77-82.

4. Raxmonov E. (2018). "Baholash tizimining motivatsiyaga ta'siri", Ta'lim va innovatsiyalar, 12(3), 34-45.
5. Sodiqova S. (2022). "O'qituvchining shaxsiy namunasi va uning ta'siri", Pedagogik mahorat, 8(4), 97-102.
6. Abdurahmonova M. (2020). "Motivatsiya va uning ta'limdagi o'rni", Ta'lim va rivojlanish, 10(1), 60-72.
7. Tashkent State Pedagogical University (2019). "Pedagogik yondashuvlarning motivatsiyaga ta'siri", Oliy ta'limda innovatsiyalar, 11(2), 134-139.
8. Shodmonova F. (2021). "O'quvchilarda ichki motivatsiyaning shakllanishi", Pedagogika ilmiy izlanishlari, 4(3), 56-65.
9. Azizova G. (2020). "O'qituvchining pedagogik usullarini rivojlantirish", Ta'lim metodikasi, 7(5), 88-93.
10. Karimov K. (2022). "O'quvchilarni rag'batlantirish va motivatsiyalash", Ta'lim va tarbiya, 9(4), 122-135.
11. Mamadaliyeva L. (2018). "Motivatsiyaning turli shakllari va ta'limdagi roli", Pedagogik ta'lim, 13(2), 144-150.
12. Shamsiyev R. (2021). "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning motivatsiyaga ta'siri", Ta'lim texnologiyalari, 6(3), 29-38.
13. Tursunov A. (2019). "O'qituvchining ijobiy shaxsiy ta'siri va motivatsiya", O'qituvchi va ta'lim, 4(6), 102-110.
14. Xusanov J. (2020). "O'quvchilarning o'rganish faoliyatiga motivatsiya berish metodlari", Pedagogik tajriba, 11(7), 77-85.
15. Abdullaeva S. (2022). "O'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish metodikasi", Ta'lim va pedagogika jurnali, 5(8), 100-110.

